

Тоголоков А.М.

СУФИЗМДЕГИ ПОЭТИКАЛЫК ОЙ ТОЛГООЛОР

Тоголоков А.М.

ПОЭТИЧЕСКИЕ СУЖДЕНИЯ В СУФИЗМЕ

A.M. Togolokov

POETIC JUDGMENT IN SUFISM

УДК: 1.091(575.2) (04)

Автор макалада суфизмдеги поэтикалык ой толгоолорду, этика-эстетикалык категорияларды, дүйнө менен ааламды, поэтикалык баалуулуктарды жана философиялык ойлорду талдоого алуу менен анын көөнөрбөс булак экендигин ачып берүүгө далалаттангандыгы ынандырат.

Суфизмдин негизги багытынын концепциясын изилдөө, поэтикалык ой-жүгүртүүлөргө көңүл бөлүү, бул башкы милдеттерден болуп саналат. Себеби суфизм жеке эле диний эмес, анда адам жана коом, адеп-ахлак, гуманизм кеңири каралгандыгын айгинелейт.

Негизги сөздөр: суфизм, этика, эстетика, поэтикалык философия, адеп-ахлак, гуманизм, поэтикалык баалуулуктар, дүйнө жана аалам, аскетизм, мистицизм, квиетизм.

Статья убеждает в том, что автор пытается раскрыть неиссякаемость суфизма через анализ поэтических суждений, этико-эстетических категорий, мира и Вселенной, поэтических ценностей и философских мыслей. Исследование концепции основных направлений суфизма, обратит внимание на поэтические размышления – это один из главных задач. Потому что суфизм широко доказывает философско-поэтические размышления автора, посвященные не только к религиозным вопросам, но и проблемам человека и общество, нравственности и гуманизма.

Ключевые слова: суфизм, этика, эстетика, поэтическая философия, нравственность, гуманизм, поэтическая ценность, аскетизм, мистицизм, квиетизм.

The article assures that the author tries to reveal the inexhaustibility of Sufism through the analysis of poetic judgments, ethical and aesthetic categories, the world and the universe, poetic values and philosophical thoughts. A study of the concept of basic direction of Sufism, pay attention to the poetic meditation is one of the main tasks. Because Sufism is widely proves philosophical and poetic reflection of the author, devoted not only to religious matters, but also the problems of man and society, morality and humanism.

Key words: sufism, ethics, aesthetics, poetic philosophy, morality, humanism, poetic value, asceticism, mysticism, quietism.

Суфизм исламдагы поэтикалык ой толгоолордун тарыхый өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүү кубулушу. Суфизмдин негизги максаты дүйнөнү аскеттик түрдө кабыл албоо, адашкан коомдон алыстоо, устат менен шакирттин ортосунда мамиле түзүү.

Исламдагы көптөгөн поэтикалык философия, этикалык жана эстетикалык-проблемалар суфий окууларынын таасири астында өнүгүп келген. Суфизм исламдын негизине таянып адеп-ахлак жана этика-эстетикалык түшүнүктөрдү калыптандырган.

Суфизмдин этикалык жана эстетикалык көптөгөн негизги идеялары өз доорунан озуп, азыр

да жашоодо. Алар жалпы адамзаттык мазмуну менен жашоого жөндөмдүү болуп чыкты, өзүнө гуманисттик кубаттуу потенциалды топтогондуктан, азырк учурдагы этикалык жана эстетикалык чен-өлчөмдөрдү асылдандырууда жагымдуу роль ойной алат.

Поэтикалык ой толгоолорду кайра кароо өткөндүн көптөгөн фактыларына акыл калчап, ой жүгүртүү, акыл парасат менен мамиле жасоо, адамдарга рухий таасир тийгизүүнүн зор потенциалына ээ. Поэтикалык баалуулуктарды сын көз менен карап, өздөштүрүү жана жаңыча мани берүү философиялык мурастын өнүгүшүнө түрткү берип, тарыхый процесстин ички логикасын айкындап-ачууга көмөктөшөт.

Суфизм кыргыз элинин арасына кеңири тараган. Ойчулдаанышмандар үчүн “дүйнө” жана “аалам” түшүнүктөрү окшош жана карама-каршы. Суфизмдеги ар түрдүү булактар кыргыз элинин поэтикасында этика-эстетикалык баалуулуктарынан жана ага болгон мамилесинен кабарлайт. Суфизм окуусу Кыргызстанда аскетизм, мистицизм, квиетизм өңдүү элементтеринен ажырагандыгы илимий булактардан маалым.

Алсак, адатта поэтикалык шыктанууну адамдар Кудайдын берген белеги деп түшүнүшкөн. Кыргыз эли поэтикалык сөздүн жана өзгөчө ой-толгоолордун кереметтүү күчүнө ынанышкан. Суфизмдеги көз караштары, ой түшүнүктөрү, ишеним туюмдары ыр түрүнө кеңири жайылган. Атактуу суфийлердин көбү-акындар. Алар илгертен эле ыр жандуу, сөз сыйлаган, кыргыз үчүн бул жанга жакын, көңүлгө жагымдуу, пейилге шайкеш көрүнүш болгондугу тарыхтан белгилүү.

Кыргыздарда суфий – акындар болгонбу? Болгон. Өзүлөрүн “суфий” атап, муну атайлап көрсөтпөсө да Нурмолдо, Молдо Нияз, Молдо Багыш суфийлер болгон.

Нурмолдо олуя, апсун, ак эшен, мударис атыккан. Акын манасчы болгон. Аны Токтогул:

“Көздөрүндө огу бар,
Колдорунда чогу бар.
...Жаткызып жүздөй бейтапты,
Алакан шилтеп бир чапты.
Тура келди баарысы,
Көргөндөй болуп кайкапты”
Деп бекер ырдабаса керек [5].

Өзү Саади, Навои, Фирдоуси өңдүү акындардын чыгармаларын окуганын айтат. Ал эми Токтогул менен айтышында Молдо Багыш минтип ырдайт:

“Манас менен Сайкалды,
Жатка билбейм, айта албайм.
Жаами, Саади, Навои,
Окугамын, билемин.
Кожожашың, Курманбек,
Дастандарын билбеймин.
Фирдоусини, Бегимди,
Окугамын, билемин” [2].

Албетте, дүйнөгө атагы жеткен суфий-акындарды билем дегени суфий болуп калдым деген эмес. Бирок, аталган кыргыз акындарынын чыгармаларын кунт коюп окуп, кылдат талдаган адам алардын маани-мазмунан суфизмдин издерин кыйналбай эле табат. Мисалы:

“Мал кылар жай бу дүйүнө,
Максатка жетер о дүйүнө,
...Амал кылар бу дүйүнө,
Жамал көрөр о дүйүнө,
...Урунун жайы бу дүйүнө,
Турунун жайы о дүйүнө,
Залымнын жайы бу дүйүнө,
Аалымнын жайы о дүйүнө,
Бакылдын жайы бу дүйүнө,
Сопунун жайы о дүйүнө” [3] – деп ырдайт.

Бу саптар Молдо Нияздын “Санат дигарасттарынан”. Суфизмден кабары бар окурман мындай ырлардан бул философиялык-мистикалык агымга мүнөздүү белгилерди оңой эле көрөт. Суфизм мотивдерин башка акындардын –Токтогул, Тоголок Молдо, Жеңижок, Барпынын ырларынан да кезиктиребиз. Токтогулдун “үлгү ырларынан” “Сопунун көөнү азанда, Соргоктун көөнү казанда” деп окуйбуз. Азан-мусулман баласы үчүн өзгөчө мааниге ээ. “Манас” баштаган айрым кыргыз эпосторунда да суфизм белгилери бар. Атүгүл атактуу суфий ...кыргыз элинин түп атасы эсептеген учур да орун алганын А.Мокеев белгилеп, мындай жалган тек сүрүштүн жөн-жайын кеңири талдаган [4].

Булардан улам эмне айтмакчыбыз? Суфизм кыргыз рух маданиятынын кыртышына терең тамыр жайган.

Атактуу жузуучубуз Төлөгөн Касымбековдун “Сынган кылыч” тарыхый романында мындай окуя баяндалат. Искак каландер абышкага кокусунан жолугуп, анан аны ээрчип шакирт болот, айтканын угат, кылганын туурайт. “Бермет теспедей жылтылдаган рубаилерин, бейттерин, санаттарын, таалим тамсилдерин жаттады... Ушу кишиден Шайх Саади, Кожо хафиз, Мир Алишер, Кул кожоакмат Ясавий аттарын укту... Анын өз атын айтуу күнөө деп, “Азирети каландер капыз!” деп, колдорун бооруна алып урмат кылган, ыйык саналган, оозунан чыкканы, кагазга жазганы элден элге ылакап болуп кеткен акын адам

болчу”. Жазуучу бул каарманын “суфий” деп атабайт. Бирок, бу абышканын айткан-дегенинен, кылган – эткенинен, романда мисал тартылган тамсилинен, ырларынан анын накта суфий экени кашкайып эле көрүнүп турат. Болгондо да суфизм менен “чыныгы исламдын” (ортодокс, классикалык исламдын) тирешин, кагышын (Искактын атасы Молдо Асандын жоругу аркылуу) автор чебер сүрөттөйт. “Сынган кылычта” жазуучунун укмуштай усталыгын айгинелеген нечен образдар бар. Ошолордун катарында суфий – акындын да элеси татыктуу ордун тапкан десек жаңылбайбыз. Ал эми тарыхый романдагы бул сюжет эл жер кыдырган каландер, дервиш, ислам жолун айткан, анын ичинде суфизмдин жол жобосун тутунган, суфизм окуусун жайылткан акын-сөзмөр адам кыргыз маданияты үчүн өөн-өгөй, жат-чоочун нерсе эмес экенин айгинелейт.

Эгер суфизм өгөй, чочун бойдон калбай, кыргыздын каада-салтына, жашоо-турмушуна, ой-санаасына “табигый мүнөздө аралашып кетсе, бирок анын өз аты, өз даражасы ошо турушуда сакталбай, болгону “сопу” деген түшүнүк калса, мунун себеби не болмок? Менимче, мында. кыргыздын исламга чейинки рух маданияты күчтүү жана бай болгон. Ошондуктан Теңири бойдон калып, Алланы илгертен сыйынган өз кудайы көргөн. Жер-суунун, жан-жаныбардын да Теңири бар деп ишенген. Ошондуктан төрт түлүктүн пири, жигиттин пири өз кыртышынан өнүп чыккан. Ошондуктан суфизмдин мистикалык жагын (Кудай менен жаратылыш менен биригиш, кошулуш, аралашып кетиш) өгөйлөгөн эмес. Көчмөн кыргыз дүйнө жыйган эмес, дүнүйөкорлуктан алыс эле. Суфийлердин аскетизми да жат эмес эле. Жада калса көчүп-конуп жүргөн кыргыз жер кыдырып, эл аралап, ар кай жерде конуп-түнөп, Жараткандын буйруганын көрүп, ошого тооба кылып жүргөн дервиш, каландерди да өз кишисиндей көргөн. Албетте, булардын баары негиздөөгө, далилдөөгө муктаж, сынчыл ойдун элегинен өтүшү абзел. Ошондой эле көөнө түрк маданиятынын, Орто Азия маданиятынын алкагында иликтене турган маселелер бар. Биз иш башындагы айрым гана учурларды белгилөөгө аракет жасадык. Жогоруда каралган маселелерди ар тараптуу жана терең изилдөө философия илими үчүн актуалдуу боло бермекчи.

Литература:

1. Касымбеков Т. Фрунзе. 1978. - 472-б.
2. Молдо Багыш. Абак дептери. – Б.: Акыл 1988. - 120-б.
3. Молдо Нияз Санат дигарасттар. - Б., 1995. - 71-б.
4. Мокеев А. Б.: КТУМ, 2010. - 240-б.
5. Токтогул IT. – Фрунзе: Кыргызстан, 1968. - 37-38-беттер.

Рецензент: к.филос.н., доцент Камбарова К.У.